

NOVA MEĐUKULTURNA KNJIŽEVNOST?

Uz *Antologiju sodobne manjšinske in priseljenske književnosti v Sloveniji – Iz jezika v jezik*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, 2014.

U posljednje se doba proširio pojam *postjugoslavenska književnost*, a da se nije pobliže objasnio sadržaj toga termina. Uskoro je, na moje nemalo iznenađenje, dobro prihvaćen i u akademskim krugovima, budući da je pokrivao određeni skup općeknjiževnih tendencija i osobina suvremene književnosti, naročito onih vezanih uz doba tranzicije. Kada sam se jednom bio suprotstavio tom pojmu s argumentacijom da bi mu trebalo dodati još kakvu specifikaciju, budući da ovako pojednostavljen upućuje na prethodno postojanje jugoslavenske književnosti, nisam naišao na podršku. A znamo kakve smo probleme s tim singularnim pojmom svi zajedno imali, i oni koji su ga apriorno odbacivali i mi koji smo mu htjeli dati određeni smisao naglašavajući njegovu pluralnost, odnosno teorijski ga pokušavajući utemeljiti u pojmovima jugoslavenske međuknjiževne zajednice, interkulturnoga konteksta, južnoslavenske poredbene književnosti i sl. Za mene osobno, posebno kao predavača hrvatske književnosti strancima, ključni su problem zapravo bile književnosti srednjejužnoslavenskoga kulturnoga prostora, odnosno književnosti poznatoga „jezika-dijasistema“, za koju zapravo nikad nismo imali adekvatan termin, jednom ga proširujući na ilirsko ili jugoslavensko ime, a najčešće sužavajući ga tek na nacionalna imena, razvijajući pri tome svatko za sebe određeni pogled na cjelinu kompleksa.

Pojednostavljeno rečeno, dvije su strategije bile prevladavajuće, inkluzivna i ekskluzivna, obje zapravo monocentrične, pri čemu se opet i opet gubio međukul-

turni prostor, djela i akteri, koji se nisu bez ostatka ili bez prigovora s druge strane dali svesti na pojednostavljeni model paradigme nacionalne povijesti književnosti. Pri takvom se razvoju gubio i smisao jugoslavenske književnosti, pa i pravi smisao književne jugoslavistike kao struke koja bi je proučavala. Ona se i prije raspada Jugoslavije uglavnom raspala na nacionalne jezikoslovne discipline i nacionalne književne historiografije, s napomenom da je problematika književnosti pripadnika nacionalnih manjina ili doseljenika prepuštena uglavnom institucijama kulture, književnoj kritici ili kulturnim politikama, časopisima ili nekom drugom vremenu. U doba osamostaljenja nešto je više bilo zanimanja za književnosti hrvatske nacionalne manjine (dijaspore) u drugim europskim i izvaneuropskim zemljama, ali i to je splasnulo kada se uvidjelo da iz tih sredina ne dolaze vrjedniji pisci. Hoću reći, za mene je pojam postjugoslavenske književnosti u početku bio problematičan jer kao da je upućivao na neku jugoslavensku književnost, koje zapravo nije bilo. Osim toga, on ne može obuhvatiti svu književnosti, jer se ona pojavljuje pod pojmovima nacionalnih kultura ili država, opseg njegovog pojma mogao bi biti operativan tek kada bismo njime obuhvatili postjugoslavenske književnike koji svjesno prekoračuju granice svojega jezika i književnosti te koji pri tome kao takvi imaju podršku izdavača, književne kritike i dakako čitatelja bilo „u regiji“, bilo u svijetu. U tom smislu ne bi pomogao ni pojam postjugoslavenske književnosti, jer se glavnina pojedine književnosti, osim možda bosanske, teško može uključiti u taj nadnacionalni pojam; on je nešto prihvatljiviji zato što naglašava pluralnost, odnosno različitost tradicija koje ga tvore. Najmanje se o takvim piscima i njihovim djelima govorilo u kontekstu pojedine južnoslavenske novonastale države, kao što o tome progovara *Antologija sodobne manjšinske in priseljenske književnosti v Sloveniji*, koja pored svojevrstne postjugoslavenske književnosti okuplja i priseljene autore iz drugih krajeva svijeta.

Ostavimo li sad jugoslavensko književno nasljeđe po strani, ono je uglavnom kod nas u Zagrebu dobro zbrinuto podjelom na kroatistiku, kao studij nacionalnoga jezika i književnosti u Republici Hrvatskoj, te na južnu slavistiku (s bugarskim jezikom i književnosti), kao jedinstven, važan slavistički studij, ostavimo li se i zanimljive postjugoslavenske književne situacije „u regiji“, naći ćemo se, povodom razgovora o hrvatskim piscima u susjedstvu, u području sve raširenije književnosti *out of nation* književne zone, kako Dubravka Ugrešić u svojoj najnovijoj knjizi *Europa u sepiji* (Zagreb: Profil, 2014: 274) shvaća prostor svoje književnosti, odnosno unutar *nove svjetske književnosti*, kako u zadnje vrijeme književnost ne-materinjeg jezika pokušava afirmirati književna kritičarka Sigrid Löffler u svojoj najnovijoj knjizi *Die neue Weltliteratur und ihre grossen Erzähler* (München, C. H. Beck, 2014: 15).

Zajedničko književno nasljeđe i s tim povezano postjugoslavensko prekogranično djelovanje pisaca s osloncem na srodno jezično i književno iskustvo, kao i nov raz-

mah evropske migracijske književnosti, više nego do sada otvaraju prostore doseljenicima i pripadnicima nacionalnih manjina, jer ih, tipološki gledano, omogućuje isto ili slično književno, međuknjiževno polje, prostor između naslijeđene i usvojene kulture. Omjer usvajanja druge kulture kod doseljenika u pravilu je nešto veći, za razliku od pripadnika nacionalnih manjina koji često svoje djelovanje vide u svrsi očuvanja svoje nacionalne kulture. Drugim riječima, kao što piše Lidija Dimkowska, autorica predgovora navedene *Antologije*, takav međupoložaj nikako nije ni u suvremenom slovenskom društvu, koje je prema mojim iskustvima iznadprosječno tolerantno prema doseljenicima u kulturi, po svemu jednostavan:

Založbe nimaju nobene zbirke s priseljenko in izseljenko književnostjo ter s književnostjo avtohtonih manjšin. Avtorji imajo občutek, da ne pripadajo nikomur, da se ne morejo na nikogar obrniti, nikomur ponuditi svojih del, da njihova literatura ni opažena. In četudi je namen literarne revije *Paralele*, ki obstaja že dvajset let, in festivala Sosed tvojega brega, ki se odvija redno že več kot trideset let, spodbujati medkulturnost, so Slovenci do njiju le strpni in brez medkulturne zavesti, ki je nujna, da takšne dejavnosti ne zapadejo v partikularnost ali da predstavljajo zgolj tolerančni prag neke kulture. (*Iz jezika v jezik*, 2014: 8).

Slovenija sama poznaje termin „zamejska književnost“, kojim dobro pokriva i brine oko slovenske književnosti u susjedstvu; održana je bila serija slovenističkih simpozija Slavističkoga društva Slovenije u Zagrebu, Celovcu, Trstu i Monošteru s neprikrivenom namjerom da se, između ostaloga, s najvišega mjesta progovori o slovenskim piscima u susjednim zemljama. *Preseganje meje, Živeti mejo, Slovenščina med kulturami, Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*, naslovi zbornika s tih skupova, dobro su izražavali duh zauzetosti i međukulturnoga dijaloga, koji kao da izostaje kada je riječ o istim pitanjima, ali unutar granica Slovenije.

Unutar granica naših nacionalnih kultura spremni smo polagati veće pravo na nacionalnu književnost, kao da ona sama nije tek konstrukt koji u stvarnosti zapravo nigdje ne postoji, iako su žive sve njezine sastavnice: i autor, i pojedinačna djela, i časopisi, i jezik ili jezici na kojima je književnost pisaca, pa i povjesničari nacionalne književnosti koji ljubomorno čuvaju svoje posjede. Međutim, ne zna se je li nelagoda veća zato što su ti posjedi često regionalno, zavičajno razvedeni i da se pojedine parcele međusobno razlikuju, da su one izraz neposrednoga djelovanja kraja, jezika ili povijesnih okolnosti, ili je neugodnije propitivanje razlike koje u nacionalnu kulturu mogu donijeti domaći književnici iz neposredna susjedstva. Oni često nose znakove kulture jedne zajednice prema kojima znamo biti neraspoloženi, netolerantni ili naprosto, jer ih dovoljno ne ras-poznajemo, ravnodušni. Kao i obratno, često nas pretjerana sličnost „naših pisaca“ s piscima susjedne kulture nagna da

ih ostavimo u onom prokletom međuprostoru koji su oni sami za sebe s mukom stvorili. Gotovo se uopće tretman domaće književne kritike i povijesti književnosti ne razlikuje prema svojim perifernim ili dijalektalnim piscima od postupanja prema „našoj književnosti“ u susjedstvu. Najgore je ako se nađeš kao pisac u situaciji da pišeš na svom materinjem kajkavskom idiomu i na slovenskom, kao Antonija Baksa Srnel, koja kao da se danas radije vidi među slovenskim spisateljicama nego kao hrvatska pjesnikinja ili kao međukulturni pisac. Navodno je iz osobnih razloga oduzta objaviti pjesme u ovoj antologiji, a neće je zacijelo biti ni u hrvatskima; ipak, našla se u antologiji slovenskih pjesnikinja.

Ali, uvršteni su Josip Osti, Jadranka Matič Zupančič, Jure Drlječan, Zlatko Kraljić, Nataša Kupljenik, ako sam dobro po jeziku i šturim bio-bibliografskim podacima prepoznao „naše, hrvatske pjesnike“. Što je s Bekimom Sejranovićem ili s Goranom Vojnovićem, koji vjerojatno nije uvršten jer ga se već smatra afirmiranim slovenskim piscem, teško je znati, a to i jeste jedan od ključnih problema „hrvatske književnosti u susjedstvu“. Kao i u prošlosti pod Turcima, zatim u obje austrijske, habsburške i austro-ugarske te u obje jugoslavenske države, tako i danas, pojedini prijelazi iz jedne u drugu književnu sredinu na južnoslavenskom prostoru bili su motivirani i neknjiževnim razlozima, dok se književnost inorodnih enklava prirodno povezivala sa svojim maticama. Premda bi moglo slično biti i u današnje doba, čini se da je razvoj krenuo u dva različita smjera.

Prema mojem uvidu, jedan je smjer jačanje lokalne, nacionalno-regionalne, zavičajne i nacionalne književnosti, a drugi kao da ide u njezino slabljenje, ako ne i zanemarivanje u korist globalne književnosti zapadnoeuropskoga kruga, pretežno na engleskom jeziku. Međutim, negdje između, u međuknjiževnim procesima posebnih međuknjiževnih zajednica, razvija se međukulturna književnost regionalnoga značaja, odnosno u onim *out of nation* zonama djeluju pisci kojima je više stalo do afirmacije svojega imena negoli do ove ili one kontekstualizacije nacionalnom književnosti, čija je književnost – prepoznata kao što sam već napomenuo – i kao *nova svjetska književnost*, dinamična, post-etnička i transnacionalna književnost, koju nije više moguće obuhvatiti kategorijama nacionalne književnosti:

Diese neue Weltliteratur ist eine dynamische, rasant wachsende, postethnische und transnationale Literatur, eine Literatur ohne festen Wohnsitz, geschrieben von Migranten, Pendlern zwischen den Kulturen, Transitreisenden in einer Welt in Bewegung (...) Diese Literatur ist mit nationalliterarischen Kategorien nicht mehr zu fassen. (Löffler 2014: 17).

Upitajmo se je li pridonijela i može li hrvatska književnost doprinijeti stvaranju takve nove konstelacije svjetske književnosti i preko svojih pisaca u dijaspori. Sjetimo se Ive Andrića jučer, Dubravke Ugrešić ili Slavenke Drakulić, Miljenka

Jergovića, Saše Stanišića ili Marice Bodrožić danas, čije je svjesno prekoračivanje granica jedne književnosti, puna svijest o otvorenosti njihova jezika do (svojevrjne) dvojezičnosti, računanje na internacionalne čitatelje, dovoljna potvrda postojanja takve mogućnosti. (U poglavlju o piscima iz Balkana Siegrid Löffler navodi pored Stanišića i Dževada Karahasana, Ismeta Prcića te Aleksandra Hemona, a ja bih svakako dodao i Irenu Vrkljan i Boru Ćosića.)

Međutim, osobno sam veoma skeptičan prema tako konstruiranom pojmu nove svjetske književnosti, kao i prema pojmu postjugoslavenske književnosti, ako on nema određenu specifikaciju pretežitoga sadržaja ili pobliže određenje samoga karaktera, *prevladavajuće suštine* te nove književnosti, koja je pak, po mojem mišljenju – *interkulturalnost*. Naime, kao što znamo, dug je put do kanonskoga djela svjetske ili komparativne književnosti, često za svaku nacionalnu kulturu ponešto i poseban; različit je korpus tekstova koje ona okuplja. S druge strane, baš za područje migracijske književnosti, davno je u njemačkoj afirmiran pojam interkulturalne književnosti (najviše ga je prakticirao talijansko-njemački pjesnik i teoretičar književnosti Carmine Chiellino), pa je kao pod rukom da se zapitamo ne radi li se u svim tim slučajevima tek o starim i novim pojavnostima određene *međukulturalne književnosti* kao književnosti budućnosti svijeta?

Zadržimo se makar kratko na nekim pjesmama uvrštenima u ovu slovensku *Antologiju*, koja kao da je po svom etnički raznovrsnom korpusu dvostruko interkulturalna. Naime, najčešće se pjesme donose dvojezično, kao što i najčešće novi međukulturalni pisci pišu ili prevode na najmanje dva jezika. Međujezično iskustvo književnosti odavno je već znano kao iskustvo otvaranja i obogaćivanja kulture pojedinca i sredine u kojoj djeluje, pa i iz koje dolazi. Nije slučajno što imalo afirmiranije nacionalne pisce koji pišu na drugim jezicima odmah prevodimo u njihove nacionalne jezike. Samo nas pretjerana monocentričnost (u hrvatskom slučaju: zagrebocentričnost) jedne kulture može odvratiti od toga, međutim unatoč tome mnogi međukulturalni pisci, kao i zavičajni, ostaju na zaboravljenim rubovima nacionalne kulture. O njima bismo ovdje, prije svega morali pisati i tako ih preporučiti hrvatskom javno-kulturnom prostoru i akademskom svijetu.

Kao što sam pisao povodom objavljivanja omanjega izbora hrvatskih pisaca iz Slovenije u *Kolu*, na nedavnom prvom susretu predstavnika Slovenske matice i Matice hrvatske, na kojemu se govorilo o brojnim primjerima suradnje dvaju naroda i dviju kultura, bilo je riječi o bogatim hrvatsko-slovenskim, slovensko-hrvatskim kulturnim vezama, od suradnje među slikarima, glazbenicima i piscima do razvedene bilateralne znanstvene, osobito slavističke suradnje. Navođeni su brojni primjeri međusobne suradnje, pa i osobnih veza s obzirom na stručne ili estetičke srodnosti (Drago Jančar, Milček Komelj ili Tonko Marojević), kao i na dragocjenu suradnju povjesničara i povjesničara književnosti (Stjepan Damjanović, Vasko Simoniti i

drugi), kako u prošlosti tako i danas, kada su se, nakon osamostaljenja Republike Slovenije i Republike Hrvatske, na mnogim područjima veze i međusobna zanimanja, bilo prijevodima bilo razvijenim studijima nacionalnih jezika i književnosti za sveučilištima u Zagrebu i Ljubljani, možda i suprotno očekivanjima, još više intenzivirala.

Bila je tada podržana ideja da Matice nastave surađivati objavljivanjem barem po jedne slovenske knjige u Zagrebu i obratno, odnosno da se podupre ideja o sustavnom izdavanju hrvatskih klasika u Sloveniji i slovenskih klasika u Hrvatskoj, za što bi dugoročno zasigurno bilo interesa, ali bismo na obje strane morali naći snažne izdavačke kuće koje bi takav projekt mogle iznijeti. Na kraju, zbog nedostatka vremena samo je okvirno bilo spomenuto da u Sloveniji djeluju hrvatski pisci koje bismo, iako Hrvati u Sloveniji nemaju priznati status nacionalne manjine, trebali potpomagati kao što to činimo s piscima naše dijaspore u drugim, osobito susjednim zemljama (Austriji, Mađarskoj ili Srbiji). Zato smo zamolili poznatu prevoditeljicu s hrvatskoga u Sloveniji i kolegicu Đurđu Strsoglavac da nam za časopis *Kolo* (2012./22, br.1-2), priredi kraći izbor suvremenih hrvatskih pjesnika iz Slovenije. Na osnovi svojega dugogodišnjega iskustva u radu u okviru spomenute manifestacije *Sosed tvojege brega* i časopisa *Paralele*, koji su pod vodstvom agilne Dragice Breskvar okupljali sve pisce iz redova naroda bivše Jugoslavije, kao i nove doseljenike (tako je brigom za slobodu stvaranja na materinjem jeziku omogućeno i pripadnicima naroda koji nemaju status nacionalne manjine da se slobodno izražavaju, pišu i objavljuju svoje knjige na svojem jeziku), kolegica Stroglavec priredila je izbor hrvatskih pjesnikinja i pjesnika te se u popratnom pismu zapitala:

Da li biti između znači biti i ovdje i tamo (podjednako)? Ili znači biti ni ovdje ni tamo, nego u nekom međuprostoru? I čiji si onda? Ovdašnji? Tamošnji? Gdje si domaći, a gdje si gost? Gdje si svoj na svome?

Kao i kod drugih pisaca u sličnim životnim prilikama, koji su se stjecajem okolnosti našli u situaciji da pišu na svojem jeziku unutar druge nacionalne kulture, pa i obratno – kod pisaca koji preuzimaju jezik sredine u kojoj žive ne odričući se tema djetinjstva, svojih sjećanja ili obiteljskih priča iz stare domovine, svojevrсни su *međujezični, interkulturalni autori*, koji osim što pišu na svom jeziku često i prevode svoje pjesme ili tekstove svojih kolega na drugi jezik, kao što su uvijek spremni pomoći u obratnim situacijama, da za sebe ili svoje kulture prevode djela autora s kojima žive. Kao što sam već rekao, skoro i dinamičnije negoli je to u slučajevima tradicionalnih, starih pripadnika nacionalnih manjina, jer su veze s matičnom kulturom mnogo življe, premda ipak prekinute, ovakvi se pisci potekli iz redova ekonomske emigracije ili iz obitelji izbjeglica najčešće drže svoje zavičajne optike i svojega zavičajnoga jezika, osobito kad je on toliko blizak slovenskome kao hrvatski kajkav-

ski jezik. Ali su i vrlo otvoreni prema jeziku i kulturi nove sredine. Ne prevladavaju li teme iz djetinjstva, pjesnici se često s nostalgijom sjećaju rodnoga kraja ili staroga doba, a najčešće se njihova izričajna perspektiva okreće općeljudskim, obiteljskim ili ljubavnim pitanjima. Kao da se svijet jezika djetinjstva stapa u općeljudski govor o svakodnevicu, samoći i problemima suvremenoga svijeta. Njihova zapitanost o sebi kao da se u okolnostima drugoga, drugačijega iskustva jezika i kulture poopćuje u svojevrstom *međujezičnom neutralizmu*, određene *upisanosti drugosti* (spolne, prostorne, vremenske).

Riječju, otvarajući pogled središnje hrvatske književnosti i kritike na granične pisce s rubova nacionalnoga jezika i kulture, ne samo ovom prilikom vodimo brigu o očuvanju njihova nacionalnoga identiteta, i još više – preko svoje se intelektualne dijaspore otvaramo kulturama susjeda, europskim kulturama i kulturama svijeta. Naši, hrvatski pisci u Sloveniji, kao *susjedi (s) njihovih bregova*, budemo li uzastojali na kontinuiranu prijemu i njegovanju njihove književnosti, donijet će nam dah svježine, dragocjene razlike iz kulture koju oduvijek smatramo vrlo srodnom, gotovo svojom, u ponečemu i vrjednijom od naše domaće normirane, antologijski uredno „pospremljene“ književnosti, koliko god to kadšto kao brojniji i književno bogatiji narod ne želimo priznati.

Započnimo kratku šetnju njihovim tekstovima s dvije pjesme, o prostoru i jeziku:

Jadranka Matić Zupančić (posvećeno Ireni Vrkljan) u pjesmi *Vsako pisanje razpira tvegana područja* piše:

*Popolnoma vseeno je kje živiš
a hrepeniš da bi živel v stepi
v prostoru kjer se urni beduinski konji
izmikajo umišljenim zasedam
ker je v glavi vse zavrto kot perjanica
visoko plapolajoča vrtnica vdaje
starčevsko preložena na boljše
in tvoj Berlin in izgubljena mesta
iz Sredozemlja Maroka Peruja
peščena ladja na zavoju Donave
in ta nenavadno jasnovidni Maribor
ki z svežim vonjem Drave
spominja na meglene akvarele Mrežnice
reke nekega davnega otroštva, itd.*

(Antologija 2014: 106)

Josip Osti sa svojim pitanjima otvara problem zaborava staroga i usvajanja novoga jezika:

Jesam li ostao bez jezika

*Jesam li ostao bez jezika, bez onoga što mi je
jedino ostalo? Sve jeste i nije u imenu,
kažem bezimenim jezikom, kojim imenujem sebe
i sve oko sebe. Palaca li moj jezik, oštricom
noža rasječen, poput zmijskog? Ne šapuću li
nježne riječi i u mrtvouzlicu spletene zmije?
I djeca njihova, plodovi otrovne ljubavi,
koja svoja lijepa gola tijela izlažu
suncu? Učiti iznova govoriti ili zauvijek
zašutjeti i, bezimenu te, dušo, samo dugo,
dugo gledati i milovati.*

(Isto, 95)

Relativizacija prostora i strah od gubitka jezika, sjećanje na prostor zavičajne rijeke i bezimena jezik kojim se međukulturni, međuprostorni i međujezični pjesnik izražava postaju mjerom pjesama, njenom motivskom i tematskom okosnicom. Matič-Zupančić nam sugerira, u nemogućnosti istovjetnosti lirskoga subjekta za zavičajnim prostorom, sabiranje zemljopisnih koordinata iskustvena svijeta u točki prisjećanja akvarela Mrežnice, ali i dovodi nas do otvaranja vrata „riskantne geografije“, kako pjesma traži jedan od izlaza u nastavku.

S druge nas strane pjesnički glas Josipa Ostija dovodi do dileme koja bolna pitanja o jeziku promeće u stanje šutnje ili ljubavi. Iako je u početku dragovoljno Ostijevo preseljenje *iz jezika u jezik* dobilo izbjegličko iskustvo, prema kojemu nam ostaje – posebno kao pjesniku – samo jezik, bez kojega zapravo moraš ostati da bi nastavio živjeti u drugom jeziku, još uvijek bezimenom jeziku, koji je rasječen poput zmijskoga, pa izgleda kao *dvojezik*. Poigravajući se izrazima jezik u stvarnom i u književnom smislu, na pitanje o nježnim riječima u kolopletu spletene zmije ili o plodovima mrtve ljubavi, lirski subjekt dvojbu „učiti iznova govoriti ili zauvijek zašutjeti“ razrješava dvosmislenim pozivom na ljubav bezimene duše, jezika ili žene, ako *dušu* razumijemo kao nešto zajedničko objektu žudnje i lirskome subjektu, koji će je „dugo, dugo gledati i milovati“. Slično kao i u prethodnoj pjesmi Josipa Ostija u *Antologiji*, koja započinje kao i naslov – *Nama više ništa, ljubavi, do ljubavi / preostalo nije*, ostaje nam do u stare dane jedno drugom vidati nezacijeljene rane, od mraza braniti se toplinom tijela ili polaganjem dlana na sva, pa i stidna mjesta, jednostavno: *Bestidnošću mjeriti kuražnost i slobodu*, odnosno: *Palimpsestu kože, štavljene brojnim milovanjima, dodati i svoj, drhtav, rukopis*.

Ukratko, i u ovom kratkom izboru iz već impozantnoga opusa, što pjesničkoga što prevoditeljskoga, Josip Osti se predstavlja kao autor koji je davno prije imao

zarađeno mjesto unutar bosanske književnosti, a sada ima zaslužen mjesto unutar slovenske književnosti kao dvojezični, interkulturalni autor. Neobično plodan pjesnik o kojemu unutar hrvatske književnosti i književne kritike malo znamo, do svoje pune zrelosti pisao je i objavljivao u Bosni i Hercegovini, na svojem materinjem jeziku objavio je desetak knjiga svojih pjesama, a preko dvadeset na slovenskom. Objavio je i nekoliko prozних knjiga (romana, kritičkih knjiga, knjiga eseja, pisama i razgovora), da bi najplodniji bio u prevodenju sa slovenskoga jezika; objavio je više od stotinu prijevoda, uredio petnaestak antologija! Istakao bih ovom prilikom tek njegov autobiografski roman *Učitelj ljubavi*, izabrane pjesme na slovenskom *Izgon v raj*, najnoviju knjigu razgovora *Krmarjenje med čermi vprašanj in odgovorov*, knjigu razgovora s Izetom Sarajlićem, kao i intrigantnu knjigu pisama sa Verom Zogović, koja je nedavno objavljena i na slovenskom jeziku, kao prva u seriji književne zbirke Pont Annales (*Sarajevo med Ljubljano in Beogradom. Dopisovanje 1994 – 1999*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2016.).

Pjesme objavljene u antologiji *Iz jezika v jezik* predstavljaju Ostija iz razdoblja kada je svoju poeziju pisao na hrvatskom i na slovenskom jeziku, odnosno kada se sasvim priklonio pisanju na slovenskom, a govore o prevladavajućim motivima Ostijeve poezije: siromaštvu, izgnanstvu, ljubavi, majci, kao i o Marini Cvetajevi, koja je jedan od tipičnih Ostijevih pjesama iz kasnijega razdoblja u kojima pjesnik nalazi oslonac u brojnim drugim biografijama pjesnika, odnosno nekom uzvišenom zaklonu, bilo da je to Tomaj Srečka Kosovela u kojemu živi ili jednostavno pjesma, koja je kao i Cvetajevoj ostala njegov jedini dom: *To znam danas pouzdanije / nego ikada ranije i sam bezdomac, sjećajući se, / kao i ti, nekada, oporog okusa davno zagrizenog / ploda, s krošnje iz dalekog zavičaja i još / udaljenijeg djetinjstva*. (Isto, 91). Motiv izmještenosti, kao i u ovoj pjesmi, najčešće se vezuje uz nemogućnost bivanja sa svojim, uz stanje razdvojenosti od najbližih, zatim uz nerazumijevanje u domovini i tuđini itd. U svemu se kod Ostija, kao i u nekim ranijim pjesmama, izdvaja lik majke koja je ostala u opkoljenom Sarajevu održavati minimum civilizacije u ritualnom glancanju pribora za jelo: *Escajg koji je / u prošlom ratu, na isti način, glancala njena majka, / vjerujući da će doći dan kada će se u zrcalu kovine / ogledati nasmijana lica ukućana, okupljenih, / do posljednjeg, kao u vrijeme njenog vjenčanja*. (Isto, 90).

Oscilirajući između pjevanja o novom podneblju i u novom jeziku i pri-sjećanja djetinjstva i života u Sarajevu, Ostijeva poezija kao da se uvijek iznova probija do svojeg podjednako tamnog i svijetlog žarišta i nadahnuća: strasne ljubavi. Kao što je zapisao Boris A. Novak, u suprotnosti s mnogim književnim kritičarima i pjesnicima koji se boje neposrednosti nagovora, Josip Osti zna da je veza između ljubavi i pjesme temelj čovjekova svijeta: nema ljubavne lirike koja ne bi bila osobno ispovjedna: „Eros je domovina Pesmi, Pesma je srce Erosa. Eros je temna svetloba, luč,

ki vsebuje senco, življenje, ki poraja svoj lastni konec.“ (J. Osti, *Izgon u raj*, Izbrane pesmi. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2014: 416).

Za razliku od Ostija, već spomenuta Jadranka Matić Zapunčić – djelujući cijeli radni vijek kao knjižničarka u Novom mestu, kao manje poznata dvojezična pjesnikinja, objavljujući u vodećim hrvatskim i slovenskim književnim časopisima i vodeći poznate suvremene slovenske pjesnike, ali u svoju poeziju koju je objavila u zbirkama *Jezik u nastajanju*, *Paralelni glas*, *Zasuti ocean* i *Tramontana* – otvorila je u svojem međujezičnom, međuknjiževnom djelovanju temu samopreispitivanja, tako tipičnu za migracijsku situaciju, asocijativno poigravanje s dalekim prostorima unutar kojih kao da preispituje svoja najdublja emocionalna stanja, daleka prijateljstva, motive odlazaka kao ostajanja, samoće, misli na ostavljenu majku: *U sebi vidiš unutarne slike / kako dolazimo, odlazimo kako nas nema / kćerke, njihovi muževi, unuci*. (Antologija 2014: 116).

Slično piše i Jure Drlječan, pravnik podrijetlom iz slavonskih Komletinaca, autor triju zbirki pjesama – *Uklesan u slova / V črke vklesan*, *Sizif u mreži* i *Neslišne barve besed* – koji se u *Antologiji* predstavlja dvojezičnim izborom, pjesmama u već standardnom slobodnom stihu, više neke postimpresionističke negoli moderne frakture, u kojima se često unutarnje stanje usamljenosti dovodi u vezu s pejzažem ili motivikom pomalo staromodne simbolike (*prepečene lepinje očekivanja, samoća kao magla / prodire u vene, orao smijeha, ugarak sunca, plugovi bure, srebrn ključ mjesecine* i sl.). Ali, unutar toga narodnim rječnikom i kulturom življenja konzerviranoga narodnoga života iz djetinjstva probija se stih gotovo neprevodive autentičnosti:

*pjesma bečarska iz birtije
poput valova
zapljuskuje tarabu do puta
talasa između dasaka
i provlači se kroz komšijin šljivik
pa nastavlja do obližnjih kuća
da i tamo probudi
svrab laveža
na pospanim njuškama pasjim*

(Iz pjesme *Srebrni ključ*, isto: 137)

Bečarska pjesma iz birtije u prijevodu postaju *šegavi napevi vaških pijančkov iz krčme*, taraba pored puta jednostavno *plot ob poti*, a svrbež laveža na pospanim pasjim njuškama *srbečica laježa na zaspalih pasjih smrčkih*. Jezična podloga prihvatne kulture često nije u stanju prihvatiti svu izražajnost izvornoga jezika, ali se možemo upitati koliko se makar samo na nekim svojim rubovima mijenja i obogaćuje. I najmanji književno-integracijski napor doseljenika podjednako je vrijedan kao i otvorenost druge, za useljenika često i prestižne kulture.

Zlatko Kraljić, rođen u Sv. Martinu na Muri u Međimurju, slikar i pjesnik iz Velenja koji piše na kajkavskom narječju i na hrvatskom jeziku (u *Antologiji* je predstavljen prijevodima na slovenski Sonje Polanc, a autor je pjesničke zbirke *Compernij* te zbirke pjesama i proze *Za konec pritisni konec*), u nekom svom ekspresionističkom, neoavangardnom stihu izražava pobunu i protest protiv egzistencijalne u-bačenosti u svijet, sudbonosna boemstva i izmještenosti, apsurdna potrošačkoga svijeta:

*u redu čekam isusa
u akciji je, sedamdeset posto
jeftiniji
napola badava
ritam se pojačava
u redu čekam isusa
spreman za lov
spremam za ubijanje
(U redu, isto: 271)*

Kraljićeve pjesme, posebno one sve uronjene u stvarnost, sa značajnom ekspresivnom snagom i otvorenom kritičnosti mogle bi ubuduće pobuditi više interesa hrvatske književne javnosti i kritike (kao npr. pjesme *Protestiram* i *Gdje je moj dom anđele*), jer nose u sebi izražajnost ironijske pobune ili sliku gole tranzicijske stvarnosti čovjeka uhvaćena u slabo plaćenim i beznačajnim zanimanjima, iskorijenjena nizašto. S tom temom Kraljić se uključuje u veliko polje migracijskoga književnog iskustva, koje sve više u europskim i svjetskim razmjerima zbog množine silom raseljenih ili dobrovoljno odseljenih intelektualaca dobiva svoje sve značajnije, relevantne autore.

Najbolje u *Antologiji* slične stranice otvaraju Bekim Serjanović, jedan od najzanimljivijih međukulturnih pripovjedača, koji se kratko bio skrasio u Ljubljani; zatim Aljoša Curavić, pjesnik i romanopisac koji objavljuje na talijanskom, zanimljiva slovačka i slovenska pjesnikinja Stanislava Repar, kao i poznata prevoditeljica i esejistica Erica Johnson Debeljak, koja se ovdje predstavlja prozom, i još poneki autori. Nije mi namjera ukazati na izdvojene vrijednosti, samo na kontekst pojavljivanja hrvatske književnosti u Sloveniji. Međutim, kao što pokazuje i višestruko dvojezična *Antologija*, na slovenski su prevedeni svi autori iz različitih jezika, određena *mjera međujezičnosti* i *međukulturalnosti* neosporni je zajednički nazivnik svih zastupljenih autora. U tom smislu, danas je već potpuno jasno da se hrvatski pisci u nama susjednim zemljama javljaju među pripadnicima raznih nacionalnih manjina ili među doseljenicima kakvi su i oni sami. Iskustvo života u tim međunacionalnim, ne uvijek lakim situacijama, u kojima se često s nerazumijevanjem gleda na pravo književnoga ovjeravanja na materinjem jeziku ili se prijelaz na jezik domaćina doživljava kao izdaja nacionalne kulture, postaje za suvremeni svijet jedno od najzanimljivijih, vrlo intrigantnih iskustava. Samo usvajanje drugoga jezika, koje često

uspješno ide upravo preko pisanja, kadšto bolno iskustvo prilagođavanja novom društvu, melankolično prisjećanje djetinjstva i mladosti u staroj domovini, teško dostižna suverena aktivna dvojezičnost ili višejezičnost, postaju same po sebi nove teme i književni izazovi, sve i kada na njih gledamo s estetskim nepovjerenjem ili čak u ključu možebitne egzotičnosti.

U situacijama u kojima se nalaze hrvatski pisci u susjednim, posebno slavenskim zemljama, bliskost jezika ili srodnost kultura kao u Sloveniji, dakako, samo olakšava održavanje dvojnoga, međukulturnoga statusa. Razvijajući se u multikulturnom okruženju doseljenika ili pripadnika nacionalnih manjina, još više mogu razviti onu dinamičnu vrijednost interkulturnoga odnosa koji međukulturni pisac mora razviti i prema ishodišnom i prema novom kulturnom kontekstu, a to je sinergija jezika i kultura, međusobna empatija i otvorenost, dragocjene u krajnjem rezultatu za obje kulture, za međukulturnu književnost regije i svijeta: „novu svjetsku književnost“.

Nismo li, barem u Istri, već stoljećima navikli na sve pobrojane vrijednosti suvremenog interkulturnog dijaloga, pa i na dvojezične pojave međukulturne književnosti? I unatoč svemu, a možda i zaslugom toga, nacionalno opstali.